

DRÁMAVIZSGÁLAT A FELSZÓLÍTÓ MÓDÚ IGEALAKOK KETTŐSSÉGÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

HORVÁTH LÁSZLÓ

1. A *várj* : *várjál*, *lakj* : *lakjál*, *várd* : *várjad* típusú alakpárok tagjai közötti választással és annak történeti változásával először az E. Abaffy Erzsébet születésnapjára összeállított emlékkönyvben szereplő írásomban (Horváth 1998) foglalkoztam. Igaz, akkori vizsgálódásom elsősorban leíró jellegű volt: korpuszát nyolc mai (pontosabban az 1980-as évekből való) dráma alkotta; az adatok statisztikai elemzése pedig főként arra kívánt felelni, hogy a rövidebb és hosszabb felszólító alakoknak a nyelvhasználatbeli aránya és viselkedése összhangban van-e a szakirodalom megállapításaival. A korpuszvizsgálat a lényegyet tekintve igenlő válaszhoz vezetett, azzal a kiegészítéssel, hogy az általános igeragozásban számottevően gyakoribbak a hosszú alakok, mint a határozottban. – A szinkrón felmérés diakrón kitekintésre is alkalmat adott, hiszen eredményeit összehasonlíthattam azokkal, amelyekre a történeti grammatikai szintézisben E. Abaffy Erzsébet (1992: 209–10, 221–2) a kései ómagyar korra nézve jutott. A két korszak közötti változásként az általános ragozásban az iktelen és ikés paradigmáknak a rövid felszólító formák dominanciájához vezető kiegyenlítődését, míg a határozottban a hosszabb alakok erős visszaszorulását és a rövidebbek előtérbe kerülését figyelhettem meg.

A diakrón eltérés felvetette azt a kérdést, mikorra alakulhatott ki a rövidebb és hosszabb formáknak a maihoz hasonló aránya. Ennek a felderítését kíséreltem meg a II. szegedi nyelvtörténeti konferencián tartott előadásomban (Horváth 2001). Támpon-tul a közép- és újmagyar időszak határozónájához tartozó nyolc minorita iskoladrámából állítottam össze szövegmintát, s azt vettem össze a mai drámakéval. – Ami az általános ragozást illeti, a XVIII. századi korpuszban az iktelen igék csoportjában csak kivételképpen fordult elő egy-két hosszú felszólító forma. Az ikés igék adatai között ugyanakkor 78%-os volt a hosszú alakok részesedése: ebből egyrészt az következik, hogy az újmagyar kor kezdetén még kétségtelen volt a szabályos ikés alakok dominanciája, de már a rövid formák behatolását az ikés ragozásba sem mondhatjuk jelentéktelennek; másrészt természetesen az, hogy az ikés igék körében a rövid alakok a középmagyar kor után kerültek fölénybe. – A határozott ragozást tekintve már a minorita iskoladrámákban is a rövid felszólító formák uralkodnak, az ómagyar állapothoz képest megfigyelhető fordulat tehát nyilvánvalóan a középmagyar periódusban játszódott le.

A két szövegminta összevetésének eredményei további kutatásra ösztönöztek, hiszen újabb kérdéseket vetettek fel: Mikor ment végbe a szinkrón metszeteket elválasztó több mint két évszázadon belül az ikés igék körében a rövid alakok dominanciájához vezető fordulat? Mikortól vált viszonylag jelentőssé a hosszabb formáknak az iktelen igék közötti terjedése? Milyen időrendi viszonyban áll egymással az említett kétféle folyamat? – A határozott ragozásban a két metszet között nem történt fordulat; inkább az a feltűnő, hogy a rövidebb és hosszabb alakok aránya (az előbbieik javára) erőteljesen eltolódott. Vajon mikor?

Mostani előadásomban arról számolok be, milyen eredményekre jutottam ezekben a kérdésekben egy harmadik drámakorpusz segítségével.

2. A drámát mint műnemet már az előző két alkalommal is azért választottam, mert a párbeszédes forma kedvez a felszólító módú igealakok használatának. Az pedig az összehasonlíthatóságra gondolva is természetes, hogy ezúttal is kitarítottam korábbi választásom mellett.

Azt tartottam célszerűnek, ha a harmadik szövegmintát olyan időszakból származik, amely mind a minorita iskoladrámákétól, mind az Abaffy-émlékkönyvben feldolgozott művekétől viszonylag távol esik. Főként ezért döntöttem a XX. század eleje mellett. Tagadhatatlanul vonzott azonban az a lehetőség is, hogy figyelmemet (talán másokéval együtt) olyan kor felé fordíthatom, amely eddig nem keltette fel a nyelvtörténészek érdeklődését.

A korpuszt most is nyolc színdarabból állítottam össze. A művek az 1901 és 1916 közötti másfél évtized terméséből valók. Arra törekedtem, hogy műfajuk, témájuk és a közeg, amelyben játszódnak, meglehetősen változatos legyen, és a szerzőgárdában se csak egyféle társadalmi csoport vagy alkotói irányzat jusson képviselethez.

A drámákat teljes terjedelmükben feldolgoztam. Listájukat (keletkezési évükkel és bibliográfiai adataikkal együtt) az írásom végén közölt jegyzék tartalmazza. A szövegben az adatokat a szerző nevével és lapszámmal idézem.

Akárcsak az előző szegedi előadásban, statisztikámból és a hozzá kapcsolódó elemzésből ezúttal is kizártam a *gyere* felszólító igét, mivel nem helyezhető el a rövid : hosszú opozícióban. Ugyanígy tettem a megfelelő igétől elszakadt *megállj* mondat-szóval: „*Megájj*, kódús, tolvaj” (Móricz 59). Szintén kirekesztettem a felmérésből az *isten őrizz*, *ments isten*-féle frazeológiai egységeket (illetőleg igei elemüket). – Nagyobb fejtörést okozott számomra a valódi igealak és a mondatzó között átmenetet képviselő *nézd* forma: „Na *nézd* csak te csúnya, rossz fiú!” (Barta 61); „*nézd* csak, [a szószátyárt] nem bírta mán elvinni az ördög” (Móricz 35). Ez nem szakadt el egészen eredeti jelentésétől, de az háttérbe szorult benne; nem teljesen egyértelmű a pragmatikai funkció sem, ezért a szófaji minősítés kialakításához többoldalú, tüzetes értékelésre volna szükség. Egyelőre megnyugtatóbbnak találtam, ha az efféle *nézd* nem kap helyet a felszólító igealakok sorában.

3. Az ímént ismertetett rostálás után a XX. század eleji drámakorpuszban összesen 1053 olyan adatot találtam, amelyet felhasználhattam a korszakra vonatkozó szinkrón statisztikához, valamint az ezen alapuló diakrón összevetéshez. Ezek a felszólító formák 377 igei lexémát képviselnek; ha az igeekötők okozta különbségektől eltekintünk, akkor 275-öt. (A másik két szövegmintát adatszámait l. Horváth 2001: 57.) Az igeadatok közül 655 (62%) tartozik az általános, 398 (38%) a határozott ragozáshoz. Az általános ragozásúak között 577 (88%) reprezentál iktelen, 78 (12%) ikes igét.

A rövidebb és hosszabb felszólító alakoknak a szövegmintabeli részesedését először az egyéni nyelvhasználati különbségek felvillantásával, majd a tövek és az igeragozás típusaira figyelve, végül a funkciók függvényében mutatom be. Az utóbbi két szemponthoz hozzákapcsolom a másik két drámakorpuszsal való diakrón egybevetést is, hiszen a bevezetőben feltett kérdésekre ettől várható a felelet.

Mind a szinkrón, mind a diakrón összehasonlításokban a különbségeket $p < 0,05$ esetén, vagyis a véletlennek 5%-nál kevesebb esélyt hagyva tekintettem szignifikánsnak. (Az így számottevőnek bizonyult eltérések többsége egyébként a véletlennek 1%-nál is kisebb esélyt engedő próbát is kiállja.)

a) Arról, hogy az egyes **szerek** milyen arányban választották a rövid, illetőleg a hosszú formákat, az 1. táblázat nyújt tájékoztatást.

1. táblázat

Szerzők	Általános ragozás						Határozott ragozás	
	iktelen		ikes		együtt		rövid	hosszú
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú		
Barta	41	–	3	–	44	–	21	–
%	100	–	100	–	100	–	100	–
Bródy	16	1	3	1	19	2	19	11
%	94	6	75	25	90	10	63	37
Gárdonyi	49	–	7	14	56	14	51	–
%	100	–	33	67	80	20	100	–
Herczeg	83	1	3	4	86	5	58	2
%	99	1	43	57	95	5	97	3
Lengyel	81	3	10	2	91	5	51	–
%	96	4	83	17	95	5	100	–
Molnár	71	–	1	6	72	6	43	–
%	100	–	14	86	92	8	100	–
Móricz	79	7	12	–	91	7	53	3
%	92	8	100	–	93	7	95	5
Szomory	129	16	9	3	138	19	76	10
%	89	11	75	25	88	12	88	12
Összesen	549	28	48	30	597	58	372	26
%	95	5	62	38	91	9	93	7

Mind az általános, mind a határozott ragozást tekintve valamennyi szerzőnél a rövid alakok vannak nagy fölényben.

Az általános ragozáson belül ez az egyöntetűség az iktelen igék túlsúlyával magyarázható. – Csoportjukat vizsgálva minden drámában elsöprő a rövid alakok többsége, sőt Barta Lajos, Gárdonyi Géza és Molnár Ferenc művében csakis ezek jelennek meg. A hosszú formák részesedése csupán Szomory Dezső darabjában 10% feletti. – Az icles igék csoportjának képe viszont vegyes. Az írók nagyobb része többnyire (Barta és Móricz Zsigmond kizárólag) a rövid formát alkalmazza, Gárdonyi, Herczeg Ferenc és Molnár viszont a hosszút. Azt mondhatjuk, hogy ebben a tekintetben az utóbbiak nyelvhasználata konzervatívabb a társaikénál.

A határozott ragozású adatok között a drámák felében egyáltalán nincs hosszú forma. Éppen ezért feltűnő, hogy Bródy Sándor darabjában az ilyenek részesedése megközelíti a 40%-ot.

Külön említést érdemel, hogy Barta Lajos sem az általános, sem a határozott ragozásban nem használ egyetlen hosszú alakot sem. A rövid formák kivételtelenségét nyilván az okozza, hogy az icles igék képviselője igen kicsi, ráadásul Barta művében nem bukkan fel az *eszik, iszik* igéknek másoknál mindig hosszú formájú felszólító adata.

b) A 2. táblázat egyfelől a **tővégződés** vagy **tőtípus**, másfelől a **ragozásfajta** szerint csoportosítva tárja fel a korpuszbeli arányokat.

2. táblázat

Tővégző- dés, tőtípus	Általános ragozás						Határozott ragozás	
	iktelen		ikes		együtt		rövid	hosszú
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú
<i>b</i>	–	–	–	–	–	–	4	–
<i>d</i>	98	3	31	9	129	12	87	7
<i>dz</i>	–	–	3	–	–	–	–	–
<i>g</i>	12	–	–	–	12	–	18	2
<i>gy</i>	13	5	–	–	13	5	32	2
<i>j</i>	–	–	1	–	1	–	5	1
<i>k</i>	–	–	–	–	–	–	2	–
<i>l</i>	166	–	–	–	166	–	43	2
<i>m</i>	–	–	–	–	–	–	1	–
<i>n</i>	42	–	2	–	44	–	2	–
<i>ny</i>	–	–	–	–	–	–	1	–
<i>p</i>	3	–	–	–	3	–	1	–
<i>r</i>	18	5	1	–	19	5	14	1
<i>s</i>	2	–	–	1	2	1	2	–
<i>sz</i>	–	–	1	–	1	–	–	–
<i>v</i>	–	1	–	–	–	1	3	–
<i>z</i>	63	–	9	2	72	2	49	4
<i>zs</i>	1	–	–	–	1	–	–	–
r. mgh. + <i>t</i>	59	3	–	1	59	4	32	2
h. mgh. + <i>t</i>	14	–	–	–	14	–	10	–
msh. + <i>t</i>	16	–	–	–	16	–	10	2
<i>szt</i>	2	–	–	–	2	–	5	–
<i>tsz</i>	–	–	–	–	–	–	1	–
mgh./ <i>v</i>	6	1	–	–	6	1	2	–
<i>sz/v</i>	34	10	–	17	34	27	48	3
Összesen	549	28	48	30	594	58	372	26
%	95	5	62	38	91	9	93	7

A tővégződés természetesen a felszólító formakét jelenti (a besorolás részleteihez vö. Horváth 2001: 58). Akárcsak a korábbi szegedi előadásban, idő, illetőleg hely hiányában most is le kell mondanom annak a részletezéséről, milyen hatással van a tő végződése vagy típusa a rövidebb és hosszabb felszólító alakok közötti választásra, így csupán egy-két megjegyzésre és példára szorítkozom.

Nem okoz meglepetést a *d*, az *l* és a *z* végződésnek, valamint az *sz/v*-s tőtípusnak a kiemelkedő szerepe. – Az *l* az iktelen igék között az élen jár, míg az ikések körében elő sem fordul. A *d* és a *z* képviselője viszont nemcsak az iktelenek, hanem az ikések csoportjában is jelentős. A határozott ragozásban a *d* végződésé a pálmá. – Az

sz/v-s tőtípusban az iktelenek között és (még sokkal inkább) a határozott ragozásban vitathatatlan a rövidebb alakok uralma, de olykor ugyanannak a szerzőnek a nyelvhasználatában is ingadozás figyelhető meg: „ne légy kegyetlen” (Lengyel 131) : „*Legyél szomorú*” (uo. 116); „*Tedd le a kalapod, lelke*” (Bródy 136) : „*Kató, tegyed ezt nekem el*” (uo. 137). Mint előzőleg már említettem, nincs viszont ilyen kettősség a tőtípus ikés igeinek viselkedésében: „*Ülj le és egyél*” (Molnár 238); „*Igyál öggyet*” (Gárdonyi 71).

A többi végződés közül a *dz*-t, amely a korábban feldolgozott korpuszokban nem jelent meg, éppen ritkasága teszi érdekessé: „*Ne dörgölődz!*” (Barta 68). Az egy szeri előfordulású *zs* egy cigány beszédmódját kívánja tükrözni: „*Ne csiklandozsz!*” (Gárdonyi 70). A *tsz* kapcsolat pedig a következő adat miatt kapott külön rovatot: „*oszt mesd el!* [ti. a csirke nyakát]” (Gárdonyi 52).

A ragozásfajták szerinti **szinkrón összkép** azt mutatja, hogy a rövidebb felszólító alakok részesedése a XX. század eleji korpuszban mind az általános, mind a határozott ragozásban meghaladja a 90%-ot. A kétféle ragozásban megállapított arányok különbsége nem számottevő. – Az általános ragozásúak mindkét csoportjában biztos a rövid alakok többsége, de elsöprőnek csak az iktelenekében mondható, mivel az ikések körében a hosszú formák részesedése csaknem eléri a 40%-ot. A két csoport arányeltérése tehát szignifikáns.

A **diakrón egybevetés** megkönnyítésére a 3. táblázatban összefoglaltam a három dráma korpusznak a ragozásfajták szerint csoportosított adatait.

3. táblázat

Század	Általános ragozás						Határozott ragozás	
	iktelen		ikés		együtt		rövid	hosszú
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú		
XVIII.	409	3	16	56	425	59	446	86
%	99	1	22	78	88	12	84	16
XX. eleje	549	28	48	30	597	58	372	26
%	95	5	62	38	91	9	93	7
XX. vége	308	73	99	33	407	106	290	16
%	81	19	75	25	79	21	95	5

Megállapítható, hogy az általános ragozású igék körében az iktelenek csoportjában a minorita iskoladrámákhoz képest a XX. század elejére jelentős eltolódás történt a hosszabb felszólító formák javára, noha részesedésük még ekkor is csupán 5%-nyi. További szignifikáns gyarapodással azonban arányuk a század végére megközelítette a 20%-ot.

Az ikés igék körében az újmagyar kor kezdete és a XX. század eleje között nem pusztán arányeltolódás, hanem gyökeres fordulat ment végbe, hiszen a rövidebb alakok kerültek többségbe. A század folyamán azután olyan jelentékenyen nőtt tovább a rövid formák részesedése, hogy az 1980-as évek drámáiban csaknem ugyanakkora fölénybe kerültek, amekkorában a minorita iskoladrámákban a hosszúak voltak.

Az általános ragozású adatok összességét tekintve a XVIII. század és a XX. eleje között majdnem szignifikánsnak mondható mértékben ($0,10 > p > 0,05$) hódítottak maguknak további teret az első szinkrón metszetben is uralkodó rövid alakok. A

XX. századi szövegminták összevetésekor viszont ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi: a hosszú alakok számottevő megszorodásának. Az iktelenek és az ikések körében kimutatható, egymással ellentétes tendenciák nyilván azért vezettek ilyen eredményre, mert az első igecsoport jóval nagyobb a másodiknál.

A határozott ragozásban már a XVIII. században is vitathatatlan volt a rövid alakok dominanciája. A XX. század elejére uralmuk számottevő mértékben megerősödött, később viszont nem tapasztalható jelentős változás.

c) A felszólító **funkció** jellege szerint és a felszólítás erejének függvényében adataimat éppen úgy három csoportra osztottam, mint korábbi előadásomban (Horváth 2001: 61–2): kérésfélékre, parancsfélékre és kötómódi alakokra. Az első két típus elkülönítése természetesen igen nehéz, a besorolásból ugyanis nem szűrhető ki a szubjektivitás. (A harmadik csoport megnevezéséhez vö. Kugler 2000: 107.)

A funkciók reprezentánsait itt csak egy-egy példából álló sorral mutathatom be. Mindenütt az iktelen ige – ikés ige – határozott ragozású ige sorrendet követem, rövid és hosszú alakot is közölve: – kérésfélék: „Hát csak *maradj* itt, ha akarsz, Julika” (Molnár 180); „*Adjál* pénzt, ezüstpénzt, akkor táncolok neked...” (Herczeg 18); „*feküdj le* báránykám” (Gárdonyi 13); „de most már te csak *aludjál*, Liliom...” (Molnár 223); „*Mondd*: sajnálod szegény Ilonádat?” (Herczeg 52); „*Írjad rá*: Nagyságos Nagy István úrnak, helyben” (Bródy 154); – parancsfélék: „*Pukkadj meg*” (Barta 77); „Megyek, megyek csak ne *rángassál*...” (Szomory 22); „*Takarodj* előlem, te koca versfábrica” (Móricz 60); „*Gondolkozzál* Dili – mondd tovább!” (Herczeg 95); „*Hordd el* magad” (Bródy 165); „Vegye, [szerzői utasítás:] (erősebben) *vegyed ki* [a pénzt]!” (Bródy 183); – kötómódiak: „az uradé kell, hogy *maradj*” (Szomory 104); „Miért jöttél fel? Hogy szögeket *verjél be* a falba itt nekem?” (Szomory 25); „Okod van rá, hogy *szomorkodj*” (Lengyel 116); „Hanem azt mondják, hogy a feleségöd valamit adott be neked, hogy ne *igyal*” (Gárdonyi 21); „Ez azért van, hogy mindig *mondhasd*: kuporgatom a pénzt, kivándorlunk Amerikába” (Molnár 201); „Ezért akartál itt maradni magadba, mi? Hogy [a szerelmedet] itt *fogadjad*” (Szomory 73).

Az előző alkalommal a XVIII. századi adatok miatt viszonylag nagy teret kellett szentelnem a *-sza/-sze* elemmel nyomósított alakok szakirodalmának és értékelésének (Horváth 2001: 61–2). A XX. század eleji korpuszban egyetlen ilyen forma akadt: „*Mondsza* csak, magunk között marad, itattál vele valamit?” (Bródy 184). Mint a minoriga drámák ilyenféle alakjait, ezt is a parancsfélék közé soroltam.

A XX. század eleji korpusz adatainak értékelése után a funkciók képviselője a következőképpen alakult: – általános ragozás: 244 kérésféle (37%), 383 parancsféle (58%), 28 kötómódi (4%); – határozott ragozás: 162 kérésféle (40%), 225 parancsféle (57%), 11 kötómódi (3%). A típusok megoszlása tehát a két ragozástípusban meglehetősen hasonló.

A rövid és hosszú felszólító alakoknak a funkciók szerinti arányait a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat

Funkció	Általános ragozás						Határozott ragozás	
	iktelen		ikes		együtt		rövid	hosszú
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú
kérésféle	193	15	18	18	211	33	151	11
%	93	7	50	50	86	14	93	7
parancsféle	336	9	27	11	363	20	218	7
%	97	3	71	29	95	5	97	3
kötőmódi	20	4	3	1	23	5	3	8
%	83	17	75	25	82	18	27	73
Összesen	549	28	48	30	597	58	372	26
%	95	5	62	38	91	9	93	7

A XX. század eleji szövegmintáról alkotott **szinkrón kép** azt mutatja, hogy a ragozásfajták és a funkciók kombinációit tekintve az általános ragozásban mindhárom szerepben a rövid alakok vannak nagy fölényben. Uralkodásukon csupán egyetlen ponton esik csorba: a kérésfélét kifejező ices igék között a hosszú formák egyensúlyban vannak velük. – Ha az általános ragozású adatoknak a háromféle szerepben mért arányait összevetjük, megállapíthatjuk, hogy mind a kérésfélék körében, mind a kötőmódban szignifikánsan nagyobb a hosszú formák részesedése, mint a parancsfélék között, tehát némi funkciómegoszlás észlelhető. (A kérésfélék és a kötőmódiak összevetése ilyesmiről nem tanúskodik.)

A határozott ragozásban a kérésfélék között éppen akkora a rövid alakok dominanciája, mint az összes ilyen ragozású adatot tekintve. A parancsfélék körében az arány (majdnem szignifikáns eltolódással) még ennél is szélsőségesebb. A kötőmódiak csoportja viszont itt élesen különbözik a másik kettőtől, mivel a hosszú alakok vannak többségben benne.

A funkciókra figyelő **diakrón összehasonlítás** (a másik két drámakorpuszhoz vö. Horváth 2001: 62–3) arról tanúskodik, hogy az általános ragozásban a XX. század eleji szöveg minta sem a kérésféléket, sem a kötőmódot tekintve nem tér el jelentősen a másik kettőtől. A parancsfélék körében viszont kétféle szignifikáns térhódítás is regisztrálható: a XVIII. századi és a XX. század eleji metszet között a rövid alakoké, a XX. századi metszetek összevetésében ellenben a hosszúaké.

A határozott ragozásban a XVIII. századi és a XX. század eleji korpusz között a kérések és a parancsok körében is jelentős a rövid formák aránynövekedése, a kötőmódban viszont erről szó sincs. A XX. századi szöveg minták összevetésében ellenben éppen a kötőmódban jelentékeny a rövid formák térnyerése, míg a kérésfélék és a parancsfélék csoportjában szignifikáns változás nincs.

Ha a diakrón összehasonlítással arra koncentrálnunk, mennyire jellemző az egyes korszakokra a funkciómegoszlás, az általános ragozást tekintve sem a XVIII. századi, sem a XX. század végi anyagban nem fedezhetünk fel olyan jelentős eltérést, mint a XX. század elejiben. A rövid és hosszú formák közötti választásra tehát a funkció jellege az időben középen elhelyezkedő szinkrón metszetben volt a legnagyobb hatással.

A határozott ragozást tekintve a kérésfélék és a parancsfélék csoportjának összevetése szintén a XX. század eleji funkciómegoszlást jelzi a legerősebbnek. A kötő-

módi használat már a minorita iskoladrámákban is kedvezett a hosszú alakoknak, a XX. század elején még inkább, a század végére azonban ez a ritkább funkció idomult gyakoribb társaihoz, azaz a hosszú alak kivételessé vált benne.

4. A XX. század eleji drámakorpusz vizsgálata és a diakrón összevetések után megkísérelhetek választ adni a bevezetőben feltett kérdésekre.

Az ikés igék körében megfigyelhető fordulat minden bizonnyal a XIX. században ment végbe. Hogy annak melyik szakaszában, az felderítésre vár. Valószínűleg nem a végsőben, hiszen a XX. század elején már kétségtelen a rövid alakok fölénye.

A hosszabb formáknak az iktelen igék közötti terjedése a XX. század kezdete előtt és után is erőteljes volt. Egyrészt párhuzamosan zajlott tehát az ikések körében észlelhető ellentétes folyamattal, másrészt a mérleg nyelvének ottani átbillenése után sem maradt abba.

A határozott ragozásban jelentékeny arányeltolódás a XX. század előtt történt, az idő múltával a tendencia gyengült.

Mostani vizsgálatom a diakrón képet azzal is kiegészítette, hogy az idő függvényében a funkciók változó súlyú szerepet játszottak a rövid és hosszú formák közötti választásban: a három korszak közül a XX. század elején volt a legnagyobb a jelentőségük.

A kérdéskör további kutatásában az újmagyar korra nézve az ikéseket érintő fordulat idejének pontosabb meghatározása látszik a legfontosabb feladatnak. Elméleti szempontból is érdekes lehetne annak a körülménye, miért kedvezett sokáig a kötőmódi használat a határozott ragozásban a hosszú formáknak, és hogy az általános ragozásban miért nem tapasztalható ez. Ami pedig a minorita drámák koránál előbbi eseményeket illeti, leginkább az vár tisztázásra, hogy a középmagyar perióduson belül mikortájt kerülhettek többségbe a határozott ragozásban a rövidebb felszólító alakok.

A SZÖVEGMINTA FORRÁSAI

- Barta = Barta Lajos 1916: *Szerelem*. Színmű négy felvonásban, in *Szerelem és más színművek*, h. n., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 39–120.
- Bródy = Bródy Sándor 1907–1908: *A tanítónő*. Falusi életkép három felvonásban, in *A magyar dráma gyöngyszemei 6: Bródy Sándor válogatott drámái*. Sorozatszerk. és vál.: Kerényi Ferenc, Budapest, Unikornis Kiadó, 1996, 127–89.
- Gárdonyi = Gárdonyi Géza 1901: *A bor*. Falusi történet három felvonásban, in *Gárdonyi Géza munkái*, hatodik kiadás, Budapest, Dante-kiadás, é. n., 116 lap.
- Herczeg = Herczeg Ferenc 1901: *Ocskay brigadéros*. Történelmi színmű négy felvonásban, in *Herczeg Ferenc munkái XXIV*. Gyűjteményes [!] díszkiadás. Budapest, [a] Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. kiadása, 1925, 108 lap.
- Lengyel = Lengyel Menyhért 1909: *Taifun*. Dráma négy felvonásban, in *Taifun* [dráma-kötet], Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984, 87–177.
- Molnár = Molnár Ferenc 1909: *Liliom*. Egy csirkefogó élete és halála. Külvárosi legenda hét képben, in *Színművek*. Vál. és sajtó alá rend.: Benedek Mihály, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, 169–243.

Móricz = Móricz Zsigmond 1909: Sári bíró. Vígjáték három felvonásban, in *Színművek 1909–1913. Móricz Zsigmond összegyűjtött művei*, h. n., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956, 5–113.

Szomoró = Szomoró Dezső 1912: *Györgyike* [,] *drága gyermek*. Színmű három felvonásban, Budapest, [a] Nyugat Kiadása, 157 lap.

HIVATKOZÁSOK

- E. Abaffy Erzsébet 1992: Az igei személyragozás, in Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1: A kései ómagyar kor. Morfematika*, Budapest, Akadémiai, 184–238.
- Horváth László 1998: Rövidebb és hosszabb felszólító alakok mai drámákban, in Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk.: *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*, Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék, 81–5.
- Horváth László 2001: A felszólító módú igealakok kettősségének történetéhez, in Büky László–Forgács Tamás szerk.: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II: Magyar és finnugor alaktan*, Szeged, SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 55–65.
- Kugler Nóra 2000: Az igeragozás, in Keszler Borbála szerk.: *Magyar grammatika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 104–26.